

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΡΙΘ. ΔΗΜΟΣ. 66

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Β. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΡΗΘΕΙΣ ΕΝ ΤΗΙ ΜΕΓΑΛΗΙ ΑΙΘΟΥΣΗΙ ΤΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ
ΤΗΙ 30ΗΙ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1935
ΗΜΕΡΑ ΕΟΡΓΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1935

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

**ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
ΡΗΘΕΙΣ ΕΝ ΤΗΙ ΜΕΓΑΛΗΙ ΑΙΘΟΥΣΗΙ ΤΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ
ΤΗΙ 30ΗΙ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1935
ΗΜΕΡΑ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ**

ΥΠΟ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ¹
1935

1935

**Ε.Υ.Δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006**

Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Τὰ πνευματικὰ ίδρυματα τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ δλοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, γιορτάζουν σήμερα τὰ γράμματα.

Ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία, ἐκατόχρονος ἀκμαῖος βλαστὸς τῶν μύριων πόνων τοῦ στήθους, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ τοῦ ἀφθαρτοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, δρμώμενη ἀπὸ συνείδηση βαθύτατα ἴστορική, ὁρισθεῖσα νὰ γιορτάζεται σήμερα τὸ πνεῦμα στὰ ιερατικὰ πρόσωπα τῶν τριῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας. "Ἐτοι ἡ μνήμη τῶν τριῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων δὲν ἔχει μονάχα ἐκκλησιαστικό, ἀλλὰ προσαποχτῷ καὶ ἔθνικὸ χαρακτῆρα. Τὸ ἔθνος γυρίζει σήμερα νοερῶς πρὸς τὰ πίσω καὶ ἐποπτεύει ἑορταστικὰ τὴν τρισχιλιόχρονη πνευματική του ἴστορία.

Οἱ τρεῖς μεγάλοι πνευματικοὶ ἀνδρες τῆς ἐκκλησίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξαίρετη θέση ποὺ κατέχουν μέσα στὴ χορεία τῶν θεμελιωτῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ λόγου, γίνονται σήμερα, μέσα στὴ ψυχὴ δλων τῶν Ἑλλήνων, σύμβολα γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ πνεύματος καὶ συγκεκριμένως γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτὸς εἶναι ὁ βαθύτατος συμβολισμὸς τῆς σημερινῆς γιορτῆς. Γίνονται οἱ τρεῖς ιεράρχαι τυπικὰ παραδείγματα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὴ φανέρωση καὶ τὴν ἐπιχράτηση τοῦ πνεύματος. Ὁ δρισμὸς τῆς πολιτείας νὰ εἶναι πανελλήνια ἡ μνήμη τῶν τριῶν ἀγωνιστῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ νὰ γιορτάζωνται στὰ πρόσωπά των τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα εἶναι δικαιότατος, γιατὶ καὶ οἱ τρεῖς συνένωσαν μέσα τους τὰ ἀρχαῖα γράμματα μὲ τὴν χριστιανικὴ πίστη, καὶ οἱ τρεῖς συνεγένεσαν τὴν παράδοση τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὸ φρόνημα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Γιορτάζεται λοιπόν σήμερα άπό δύο τὸ ἔθνος ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ ἡ τρισχιλιόχρονη πνευματική του ιστορία. Γιορτάζεται ἡ χιλιόχρονη πνευματικὴ ιστορία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ποὺ θεμέλιωσε καὶ ἀνάπτυξε τὴν ἐλευθερία τῆς προσωπικότητας. Γιορτάζεται ἡ πνευματικὴ ιστορία τῶν δυὸς σχεδὸν χιλιάδων χρόνων τοῦ Ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ λόγου ποὺ ἔδωκε βάθος, ἀγνωστοποίην, στὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὑποδήλωσε τὸ μυστικὸ τῆς προσωπικότητας. Γιορτάζεται ἀκόμα ἡ ἑκατόχρονη πνευματικὴ ιστορία τοῦ τρίτου Ἑλληνισμοῦ, ποὺ κυριορήθηκε μέσα στὰ χρόνια τῆς σκλαβιᾶς, γεννήθηκε μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ εἰκοσιένα, στερεώθηκε μὲ τοὺς ἄλλους ως τὰ χθὲς ἀγῶνες καὶ ἀγωνίζεται σήμερα γιὰ τὴν ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ του ἀνεξαρτησία.

"Ἐνα αἴτημα ρυθμίζει τὴν ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τρίτου Ἑλληνισμοῦ, ἔνα αἴτημα προσδιορίζει τὴν ψυχὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου τοῦ τρίτου Ἑλληνισμοῦ· νὰ συνενώσῃ μέσα του τὰ δυὸς μεγάλα πνευματικὰ συστήματα, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ, χωρὶς δύμας νὰ χάσῃ τὴν αὐτόνομη ὑπόσταση του, νὰ δουλεύῃ μὲν γιὰ τὴ ζωντανὴ καὶ οὐσιαστικὴ μνήμη τῆς τρισχιλιόχρονης ιστορίας του χωρὶς δύμας νὰ θυσιάσῃ τὴν αὐθύνπαρκτη σημερινὴ ιστορικὴ του ἀποστολή.

'Ἡ ιστορικὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι νὰ ζῇ, ν' ἀκμάζῃ καὶ νὰ ἀγωνίζεται ως δύναμη ἡθικὴ καὶ πνευματική. Ποτὲ δὲ Ἑλληνισμὸς δὲν ὑπῆρξεν δύκος, ποσότητα ὑλικῆς δυνάμεως. 'Ἡ ὑπεροχὴ του μέσα στὴν ιστορία ἦταν πάντα ποιοτικὴ, ἡθικὴ καὶ πνευματική. 'Ο Ἑλληνισμὸς δὲν ἔζησε ποτὲ ως ὕλη, ἀλλὰ πάντοτε ως πνεῦμα. Τὸ σύμβολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε δὲ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ δταν ἀκόμα ἦταν ἀγῶνες αὐτοσυντηρήσεως, ἐμπνέονταν πάντα ἀπὸ τὴν ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐλευθερία, ἦταν ἀγῶνες ὑπὲρ ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνεξαρτησίας.

'Ο "Ἑλλην" ἔζησε μέσα στὴν ιστορία ως δὲ κατ' ἔξοχὴν θεμελιωτὴς τοῦ πνεύματος. Καὶ τὴν μοναδικὴ ἀκόμα φορὰ ποὺ ἡ Ἑλληνικὴ ἴδεα ἐπῆρε χαρακτῆρα πολιτικῆς κοσμοκρατορίας ἐνσωματώθηκε σὲ μιὰ μορφὴ δπου συγκεντρώθηκε τὸ Ἑλληνικὸ κάλ-

λος, τὸ ἔλληνικὸ πνεῦμα καὶ ἡ ἔλληνικὴ ἀρετή. Ἡ μεγάλη μορφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου λάμπει μέσα στὴν ἴστορία ὅχι ως μορφὴ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ καταχτητοῦ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ως μορφὴ ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς ἀνθρωπότητας. Δικαιότατα λοιπὸν ὅρισε ἡ πολιτεία ἔχωριστὴ γιορτὴ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἡ ἡμέρα ἑορτασμοῦ τοῦ δαιμονὸς τῆς ἔλληνικῆς φυλῆς. Κανένας ἄλλος λαὸς δὲν ἔχει τέτοια γιορτή.

Πεπεισμένος πὼς δὲ ἀληθινὸς ἑορτασμὸς τῆς σημερινῆς ἡμέρας εἶναι ἔκεīνος ποὺ μᾶς βγάζει ἀπὸ τὴν τύρβη καὶ τὴν τριβὴν τῆς κοινῆς ζωῆς καὶ μᾶς μπάζει στὸ ναὸ τοῦ πνεύματος θὰ ποθσπαθήσω νὰ δώσω μιὰν εἰκόνα τῆς ἴστορίας τῆς ψυχῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, νὰ παρουσιάσω γενικῶτα τοὺς ἀγῶνες, ἐσωτερικοὺς καὶ ἔξωτερικούς, τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

* * *

Μέσα στὴν ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἀφθονία ποὺ παρουσιάζει ἡ ζωὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἔχωριζει κανεὶς δυὸ μεγάλα, πρωταρχικὰ συναισθήματα ποὺ προσδιορίζουν κυρίως τὸ πρῶτο στάδιο τῆς δράσεώς του, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν τιτανικὴ + βιούληση.

Ἄπὸ τὸ ἔνα μέρος κατακαίεται ἡ ψυχὴ του ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸ ἄπειρο ἀνάβλυσμα τῆς ζωῆς γύρῳ του, συγκλονίζεται ἀπὸ τὸν πόθο νὰ ἐνωθῇ, νὰ συγγωνευθῇ καὶ νὰ συμπέσῃ μὲ δ,τι ζῆ γύρῳ του, κατέχεται ἀπὸ τὴν τάση τῆς θυσίας τοῦ ἑαυτοῦ του, γιατὶ ἡ συνένωση μὲ δ,τι ζῆ γύρῳ του σημαίνει θυσία τοῦ ἐγώ. Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγείρεται τανιόχρονα μέσα του ἡ ἀντίθετη δύναμη, δὲ ἀντίθετος πόθος, ἡ τάση τῆς αὐτονομίας, ἡ τιτανικὴ βιούληση νὰ σταθῇ μόνος καὶ νὰ μείνῃ ἀκέραιος στὴ ζωὴ καὶ νὰ τραβήξῃ μέσα στὸ κύκλο τῆς ζωῆς του καὶ δ,τι ὑπάρχει καὶ ἔχει ζωὴ γύρῳ του ὁρμώνεται μέσα του ἡ τιτανικὴ βιούληση, ὅχι μονάχα νὰ μείνῃ δὲ ἕδιος ἀλώβητος ἀπὸ τὴν τριβὴ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσῃ καὶ στοὺς ἄλλους τὸ νόη-

μα τῆς ζωῆς των, ἡ βιούληση νὰ ἀλλάξῃ σύρραις καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων.

Ἐνῶ κατακαίεται ἀπὸ τὸν πόθο νὰ δώσῃ τὸν ἑαυτό του πίσω στὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, νὰ σβήσῃ ὁ ἕδιος μέσα στὸ πᾶν ἥ καὶ μέσα σὲ κάποια πρόσωπα ποὺ συμβολίζουν τὸ πᾶν, ταυτόχρονα ἀγωνίζεται νὰ θέσῃ τὸν ἑαυτό του ὡς προσωπικότητα, ὡς μοναδικὴ ὑπαρξη μὲ ἀπόλυτα ἀναντικατάστατη ἀξία. Τὰ δυὸ αὐτὰ θεμελιακὰ ψυχικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου ἀντιμάχονται τὸ ἔνα τ' ἄλλο, ἀποτελοῦν τοὺς δυὸ πόλοις τῆς διαλεκτικῆς τῆς ζωῆς του, τὴν βαθύτατη ἀντινομία τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς του πάλης. "Ο, τι γίνεται μέσα του προσδιορίζεται ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ μεγαλοδύναμα ἀντίπαλα συναισθήματα, ἀπὸ τὸν ριζικὸ αὐτὸν διχασμὸ μέσα στὴν ψυχή του. Εἶναι ἡ μοῖρα του ἄλλοτε νὰ θέλῃ νὰ σβύσῃ ἀπόλυτα, κι' ἄλλοτε νὰ θέλῃ νὰ ζήσῃ ἀπόλυτα.

Καὶ μὲ τὰ δυὸ αὐτὰ μεγάλα ψυχικὰ γεγονότα καὶ μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς πανίσχυρες τάσεις, κυριώτατα δμως μὲ τὴν δεύτερη, ἔρχεται ὁ πνευματικὸς ἀνθρωπος σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν κοινωνία. Συγκρούεται μὲ τὰ καθεστῶτα τῆς ζωῆς. Ἡ ἴδεα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ζητάει νὰ τὴν θεμελιώσῃ μὲ τὴν τιτανική του βιούληση ὁ πνευματικὸς ἀνθρωπος, εἶναι ἀντίθετη πρὸς ἐκείνη τὴν ἴδεα ποὺ ἔχει ἡ κοινωνία γιὰ τὸν ἀνθρωπο. "Αν ὁ ἀνθρωπος σημαίνῃ γιὰ τὴν κοινωνία ἔνα ἀπλὸ ἐπίπεδο, ὅπου συγκρούονται καὶ διασταυρώνονται πρόσκαιρες ἐπιδιώξεις, τουναντίον γιὰ τὸν *homo spiritualis* ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἡ ἔδρα τοῦ λόγου τοῦ κόσμου. Εἶναι τὸ σημεῖο ἐκεῖνο τῆς δημιουργίας ὃπου φανερώνεται ὁ βαθύτερος λόγος της. Εἶναι τὸ τέρμα ἐκεῖνο ἀπ' ὃπου ἡ δημιουργία βλέπει τὴν αἰώνιότητά της. «'Ο ἀνθρωπος, λέγει ὁ "Ἐγελος, ἐπειδὴ εἶναι πνεῦμα, ἔχει δικαίωμα ἄλλὰ καὶ ζρέος νὰ λογαριάζῃ τὸν ἑαυτό του ἀξιο γιὰ τὰ ὑψιστα. Γιὰ τὴν μεγαλωσύνη καὶ τὴν δύναμη τοῦ πνεύματος του πρέπει νάχῃ τὴν μεγαλύτερη ἴδεα. "Οταν ἔχῃ αὐτὴ τὴν πίστη τότε τίποτε δὲν θὰ εἶναι τόσο ἀκαμπτο καὶ σκληρὸ ποὺ νὰ μὴν ὑποχωρῇ στὴ δύναμη του. Ἡ κρυμμένη καὶ κλειστὴ οὐσία τοῦ σύμπαντος δὲχ-

ἔχει καμμιὰ δύναμη ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἀντισταθῇ στὴ δύναμη τοῦ πνεύματος. Θὰ ἀποκαλυφθῇ μπροστὰ στὸ πνεῦμα, θὰ τοῦ φανερώσῃ τὰ πλούτη της καὶ τὰ βάθη της καὶ θὰ παραδοθῇ στὸ πνεῦμα γιὰ νὰ τὴν χαρῇ».

‘Απὸ τὴν ἴδεα αὐτὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο δρμώμενός πολεμάει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος τὸν ὑποκειμενισμὸ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀτέλεια τῆς κοινωνίας. Ο πόλεμος αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου ἀρνητικός. ἔχει τὸν βαθύτερο λόγο του στὴν ὑψηλὴ ἴδεα ποὺ ἔχει ἐκεῖνος γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Πολεμάει τοὺς ἀνθρώπους γιατὶ ἀγάπαει τὸν ἄνθρωπο. Η ἐλεύθερη προσωπικότητα δρμώνεται μὲ τὴν τιτανική της βούληση ἐναντίον καθεστώτων, τύπων συνθηκῶν ὅχι ἀπὸ ἄλλη αἰτία, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ δταν ἀκόμα δρμάει κατὰ τῶν εἰδώλων ποὺ λατρεύει ἡ κοινωνία καὶ ζητάει νὰ τὰ κατασυντρίψῃ καὶ τότε κατευθύνει τὴν δρμητικότητά του ὅχι ἡ χαρὰ τοῦ χαλασμοῦ ἀλλὰ τὸ χρέος τοῦ λόγου ποὺ τὸ συνοδεύει πάντα διόπονος γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ο ἀληθινὰ πνευματικὸς ἄνθρωπος χτυπάει τὰ εἴδωλα τῆς ἐποχῆς του ὅχι γιατὶ χαίρεται νὰ συντρίψῃ, ἀλλὰ γιατὶ τὸν ὥθει ἔνας νόμος τοῦ πνεύματος. Συναισθάνεται πὼς ἀν δὲν συντρίψῃ τὰ εἴδωλα δὲν θὰ βλαστήσῃ ποτὲ μέσα στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀληθινὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος. Απὸ μιὰ τέτοια συνείδηση εἰπώθηκε διό λόγος «οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἀλλὰ μάχαιραν» ποὺ ἀν τὸν ἀπομονώσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ θεῖο στόμα ποὺ τὸν εἶπε γεννάει τὴ φρίκη.

‘Υπάρχουν κι’ ἔκεινοι ποὺ συντρίβουν τὰ θετικὰ ἀγαθὰ μιᾶς κοινωνίας, γιατὶ ἀρέσκονται στὰ ἔρείπια, χαλᾶνε χωρὶς νὰ χτίζουν. Ο πνευματικὸς ἄνθρωπος χαλάει ἀπὸ δημιουργικὴ καὶ μορφωτικὴ πρόθεση, μορφώνει ἀμέσως τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ τοῦ χαλασμοῦ. Η δρμητικότητά του γεννάει ἔκεινη τὴν ὥρα καινούργια μορφὴ ζωῆς. Τὸ πάθος τοῦ χαλασμοῦ ἀπορρέει μέσα του ἀπὸ τὸ ἥθος καὶ τὸ φρόνημα τῆς δημιουργίας. Η φωτιὰ ποὺ λυώνει τοὺς δυσκίνητους ὅγκους, ποὺ λογαριάζονται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς γιὰ πνευματικὰ ἀγαθά, ἀνεβαίνει ἀπὸ μιὰ καρδιὰ γεμάτη ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπο, κατάμεστη πόνο γιὰ τὴν τύχη τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεβαίνει ἀπὸ ἔνα στῆ-

θος ποὺ συγκλονίζεται ἀπὸ τὴ φρίκη ποὺ γεννάει μέσα του ἡ συνείδηση τῆς πνευματικῆς ἀνέχειας καὶ ἡθικῆς ἀτέλειας ποὺ κατατρύχει τὴ ζωὴ τῶν διπλανῶν του.

‘Η μεγάλη ὁρατοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου σημαίνει ὅχι ὅταν θέσει ἀπλῶς τὸν ἑαυτό του μέτρο τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ ὅταν ἀναλάμψει μέσα του ὁ παγκόσμιος λόγος ως μέτρο τῶν ὅλων. ’Απὸ τῇ στιγμῇ ἔκεινῃ προπαρασκευάζει ὁ πνευματικὸς ἀνθρωπος ἀθόρυβα μὲ τὸν λογισμό του ὅλες τὶς μεγάλες ἡθικὲς καὶ πνευματικὲς μετουσιώσεις τῆς ζωῆς. ’Ετσι κάθε ἐποχή, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, λέει ὁ Fichte, ἀνασύρεται μὲ βίᾳ ἀπὸ τὸν πνευματικὸν ἀνθρωπο σὲ μιὰ ὑψηλότερη βαθμίδα τῆς ἀνθρωπότητας. ’Η ἀνθρωπότητα κυττάζει ὕστερα πίσω της καὶ ἐκπλήσσεται γιὰ τὸ χάσμα ἐποὺ ὑπερεπήδησε». Εἶναι θεία ἡ μανία ποὺ σπρώχνει τὸν πνευματικὸν ἀνθρωπο ν’ ἀναθεωρήσῃ τὴν ἀξιολογία τῆς ζωῆς, ν’ ἀνασυντάξῃ τὴν ψυχικότητα καὶ τὴν πνευματικότητα τῶν ἀνθρώπων.

‘Ο πνευματικὰ ίσχυρὸς ἀνθρωπος ἀντιτάσσει σ’ ὅλη τὴν στερεοτυπία τῆς ζωῆς ἐνα ἀληθινὸ παράδειγμα ζωῆς. ’Ενας ἐναντίον ὅλων! Αὐτὸ εἶναι τὸ δρᾶμα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου· ἐνα τραγικώτατο συναίσθημα συνέχει τὴν ψυχή του. ’Ο πόνος γιὰ ὅλους. Πάσχει αὐτὸς γιὰ ὅλους· αὐτὸς ἔχει τὴ γνώση ποὺ πρέπει νὰ φωτίσῃ κάποτε ὅλους. Αὐτὸς αἴρει τὶς ἀμαρτίες ὅλων. Στὴν ἀντίθεση αὐτὴ οἱ πολλοὶ ἀντιτάσσουν τὴ βίᾳ. ’Ἐνεργητικὴ ἡ παθητική, ἡ βίᾳ νικάει πρόσκαιρα· ὁ πνευματικὸς ἀνθρωπος στὴ βίᾳ δὲν μπορεῖ ν’ ἀντιτάξῃ βίᾳ, ἀλλὰ ἀντιθέτει τὴν ψυχή του, τὸ πνεῦμα του, τὴν ἐσωτερικὴ ἡθικὴ ἐλευθερία του. ’Ο Faust λέει ·Οἱ λίγοι ποὺ γνωρίσαν κατιτὶ ἀπ’ αὐτά/ποὺ ἥταν μωροὶ καὶ τὴν καρδιά τους δὲν κλειδώσαν/μὰ σκέψη κι’ αἰσθημα στὸν ὅχλο φανερώσαν/πεθάναν πάντα στὴ φωτιὰ καὶ στὸ σταυρό».

‘Ο πνευματικὸς ἀνθρωπος ἐναντίον τοῦ κόσμου καὶ ὁ κόσμος ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. ’Ο πρῶτος ἀπὸ ἀγάπη, ὁ δεύτερος ἀπὸ ἄγνοια καὶ ἀμάθεια. Τὸ πάθος τοῦ πρώτου γεμάτο ἀπὸ ἀγάπη καὶ πίστη γιὰ τὴν ἀνθρωπινὴ ἀξία, τὸ πάθος τοῦ δεύτερου τυφλό, γεμάτο πλάνη κι’ ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου. ’Αν πάρωμε δυὸ μεγάλα παραδείγματα πνευ-

ματικῶν ἀνθρώπων, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Goethe, θὰ ἴδοῦμε δτὶ ἡ πρώτη περίοδος τῆς ζωῆς των διαρρέει μέσα σ' αὐτὴν πάλη. Οἱ πλατωνικοὶ διάλογοι καὶ τὰ δράματα τοῦ Goethe τῆς πρώτης περιόδου εἶναι ἐνσώματώσεις τέτοιας τιτανικῆς θελήσεως.

‘Ο πνευματικὸς ἀνθρώπος γίνεται δικαστὴς τῆς ἐποχῆς του, γιατὶ δ ἕδιος εἶναι πολὺ πέρα, πολὺ πάνω ἀπ’ αὐτήν. ’Ἐνῷ καὶ δ σοφιστὴς καὶ δ ἐπαγγελματίας τοῦ πνεύματος γίνονται τὸ πολὺ τρόφιμοι τῆς ἐποχῆς των, καὶ τὸ χειρότερο, δπως λέει δ Schiller, δ σο-Τ φιστὴς γίνεται ὕστερα κόλακας τῆς ἐποχῆς του. Γεμάτη εἶναι σήμερα¹² ἡ ἐποχήμας ἀπὸ τέτοιους κόλακες· κολακεύουν τὸν ὑποκειμενισμὸν τῆς ἐποχῆς, σημάδι κι’ αὐτὸ τῆς δεινῆς κρίσεως ποὺ μαστίζει τὴν ἐποχή μας, γιατί «οἱ ἐποχὲς ποὺ δπισθοδρομοῦν καὶ διαλύονται κατατρύχονται ἀπὸ τὸν ὑποκειμενισμό». ’Αντίθετα πρὸς αὐτοὺς τοὺς κόλακες κάθε ἐποχῆς, δ πνευματικὸς ἀνθρώπος, ἐπειδὴ πάσχει γιὰ δλους, κρίνει τὴν ἐποχή του αὐστηρότατα ἀπὸ βαθύτατη ἀγάπη. Θλίβεται δταν βλέπει δτὶ οἱ ἀνθρώποι τῆς ἐποχῆς του εἶναι μισοί, ζοῦνε μὲ τοὺς συμβιβασμοὺς τῆς στιγμῆς· μισοὶ στὴ χαρά τους, μισοὶ στὸν πόνο τους, μισοὶ στὸ πνεῦμα τους καὶ στὴν πίστη τους· γι’ αὐτὸ δὲν ἔχουν καὶ θεοὺς ἀληθινοὺς ἄλλα εἶδωλα, ποὺ εἶναι τὰ μέτρα τῆς μετριότητας των. ’Ο σκληρός του δμως λόγος, φυτρωμένος ἀπὸ τὴ ψυχή του, ποὺ εἶναι αὐλακωμένη ἀπὸ τὸν πόνο τὸν βαθύτατο τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὸν πόνο τοῦ ἀπολύτου, συντρίβει καὶ τὰ εἶδωλα καὶ τοὺς πανούργους κόλακες τῆς ἐποχῆς ποὺ κρύβονται πίσω ἀπ’ αὐτά.

* * *

Τὸ ἀπόλυτο λοιπὸν εἶναι δ ρυθμιστὴς τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ δταν καταπολεμεῖ τὰ καθεστῶτα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν θέτει ποτὲ τὸν ὑποκειμενισμό του ὡς κριτήριο, ἄλλα μονάχα ἔκεινο τὸ οημεῖο τοῦ ἔαυτοῦ του ποὺ εἶναι γεμάτο μὲ τὴ πεῖρα καὶ τὴ γνώση τοῦ ἀπολύτου. Σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ν’ ἀποβάλῃ τὸν ἀπλό της ὑποκειμενισμό, νὰ παύσῃ νὰ θυμᾶται τὸν ἔαυτό της ὡς ὑπαρξη χρονικὴ καὶ ν’ ἀρχίσῃ νὰ

νοιάζεται γιὰ τὸν ἑαυτόν της ὡς γιὰ πνευματικὴ ὑπόσταση. Γι' αὐτὸν ἔκεινο ποὺ χαρακτηρίζει τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ ὑπερνίκηση τοῦ ὑποκειμενισμοῦ του. Αὕτη τὸν βοηθάει ὅχι μόνον νὰ βρῇ τὴν ἀληθινὴν ὑπόσταση τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ καὶ νὰ ζυγίσῃ τὴν σχέσην του πρὸς τὴν ἰστορικὴν πραγματικότητα ἔτσι, ὥστε νὰ κρατήσῃ ἀπὸ τὴν ἰστορίαν δὲ τι ἔχει ἀντικειμενικότητα, δὲ τι εἶναι ἐκφραστὴ τοῦ παγκόσμιου λόγου. Ἡ ὑπερνίκηση τοῦ ὑποκειμενισμοῦ τὸν ἀναγκάζει νὰ συσταθμίσῃ τὴν ἐλευθερία τῆς προσωπικότητας μὲ τὸν ἀντικειμενικὸν λόγο τῆς ἰστορίας. Ὁ πόθος του πρὸς τὸ ἀπόλυτο ἔντείνεται ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴ τὴν συστάθμιση, ἀλλὰ γίνεται τώρα δριστικώτερος, ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη μορφὴ τοῦ ἰστορικοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος ποὺ κινεῖται μέσα στὴν ἰστορία. Τώρα μάλιστα ἡ ἀτομικότητα καὶ ὁ ἀπλὸς ὑποκειμενισμὸς περιορίζεται περισσότερο, γιατὶ ἡ ἐλευθερία συνταυτίζεται μὲ τὴν κίνηση τοῦ λόγου, τοῦ πνεύματος ποὺ κινεῖ τὴν ἰστορία.

Ἐλεύθερος εἶναι μονάχα ὅποιος μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν ἀχνάρια τοῦ πνεύματος τῆς ἰστορίας, δοῦλος ὅποιος κρατιέται μικρόψυχα στὸν κύκλο τῆς ὑποκειμενικότητάς του. «Βρίσκομε τὸν ἑαυτό μας μονάχα μέσα στὸ ἀπόλυτο, λέει ὁ ποιητής μονάχα ὅταν χαθοῦμε ὡς ἀτομα, ὡς κέντρα προσκαίρων σκοπῶν. Ἀπὸ τὴν βίᾳ ποὺ κρατάει δεμένα ὅλα τὰ ὅντα ἐλευθερώνεται ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπερνικάει τὸν ἑαυτό του». Αὕτδες εἶναι ὁ δρόμος τοῦ πνευματικοῦ ἄνθρωπου. Ἀνεβαίνει καὶ βυθίζεται μέσα στὸ ἀπόλυτο, χωρὶς νὰ σβύσῃ. Τουναντίον ἔδω μέσα βρίσκει τὸν ἑαυτό του, ἀνακαλύπτει τώρα ἕνα πανίσχυρο ἐγὼ ποὺ τρέφεται μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀπολύτου. Ἡ πεῖρα τοῦ ἀπολύτου τοῦ αὐξάνει τὸν πόθο τῆς ζωῆς, τὸν πόθο νὰ χαράξῃ δὲ ἴδιος μέσα στὸ χρόνο τὸν λόγο τοῦ ἀπολύτου, νὰ δώσῃ δὲ ἴδιος μορφὴ συγκεκριμένη καὶ ἀπτὴ στὸ λόγο ὥστε νὰ γίνῃ δὲ λόγος σάρκα.

Ἀντιστρέφεται τώρα ἡ τάση τοῦ πνευματικοῦ ἄνθρωπου. «Ἄν ποὺν ἐβάδιζε πρὸς τὸ ἀπόλυτο τώρα κατεβαίνει ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο πρὸς τὸ συγκεκριμένο. «Ἄν θέλῃς νὰ προχωρήσῃς στὸ ἄπειρο, πήγαινε μονάχος στὸ πεπερασμένο πρὸς ὅλες τὰς πλευ-

ρές». 'Απὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος εἴτε κατέχεται ἀπὸ τὸν πόθο νὰ ἐνωθῇ ἐρωτικὰ μὲ τὸ πᾶν, εἴτε θέτει τὸν ἑαυτό του ως ἀρχὴ αὐτεξούσιας καὶ αὐτοδύναμης ζωῆς, συναισθάνεται ἀπόλυτα τὴν αἰωνιότητα τῆς στιγμῆς. Δὲν ζῇ πιὰ γιὰ κάτι ἄλλο ἔξω ἀπὸ αὐτὸν, ἄλλὰ ζῇ γιατὶ ὁ ἕδιος, ἡ ζωή του, ἡ στιγμὴ τῆς ζωῆς του, παριστάνει τὸ ἀπόλυτο. 'Η ἵδεα τῆς ζωῆς καὶ ἡ ζωὴ τῆς ἵδεας εἶναι μέσα του τώρα τὸ ἕδιο. 'Ο σκοπὸς τῆς ζωῆς δὲν εἶναι πιὰ ὑπερβατικός, ἄλλὰ τὸν ἔχει ἡ ζωή του μέσα της. Εἶναι ὁ ἕδιος ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐντελέχεια.

Κάθε δραμα μέσα του, ἄλλὰ καὶ κάθε πλᾶσμα γύρῳ του, **ποὺ** γίνεται κι' αὐτὸ δραμα, εἶναι λόγος, ἔκφραση τῆς αἰωνιότητας. 'Απὸ τὰ κρῖνα τοῦ ἀγροῦ ως τὸ ἐσώτατο αἰσθητικὸ καὶ θρησκευτικὸ συναίσθημα φανερώνεται ἡ ἕδια αἰωνιότητα. 'Αποκαλύπτεται ὁ ἕδιος λόγος, ὅχι δμως πιὰ ως δύναμη πέρα ἀπ' αὐτὸν, οὔτε πέρα ἀπ' τὴ ζωὴ, ἄλλὰ μέσα σ' αὐτὸν καὶ μέσα στὴ ζωὴ. Τὸ αἰώνιο δὲν εἶναι πιὰ γιὰ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο κάτι ἀντίθετο πρὸς τὴ ζωὴ—ὅπως τοῦ φαίνονταν πρὸν—ἄλλὰ ἡ ἕδια ἡ ζωὴ, ἡ ἕδια ἡ στιγμὴ τῆς ζωῆς, εἶναι ἡ αἰωνιότητα· ἔτσι καθαγιάζεται ἡ στιγμὴ μέσα του.

'Αλλὰ ποτὲ δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος τοῦ πνεύματος νὰ εἰπῇ στὴ στιγμὴ ποὺ τὴν λαμπρύνουν οἱ ἀχτῖνες τῆς αἰωνιότητας « μεῖνε ». Τὸ χρέος τὸν ἀναγκάζει καὶ τὸν σπρώχνει νὰ προχωρῇ. "Ετσι ἀνακαλύπτει παντοῦ τὴν αἰωνιότητα, παντοῦ τὴν ἀθασία τῆς ζωῆς. Πρὸ παντὸς δμως μέσα του. « Είμαι αἰώνιος γιατὶ ὑπάρχω » λέει ὁ Προμηθεὺς τοῦ Goethe. 'Η παρουσία τοῦ αἰώνιου εἶναι μέσα σὲ κάθε στιγμὴ τοῦ θνητοῦ. Κάθε στιγμὴ τοῦ θνητοῦ εἶναι καὶ μιὰ ἀναπνοὴ τοῦ ἀθανάτου. 'Η εὐθύνη ποὺ αἰσθάνεται ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, τὸ ἀπόλυτο χρέος ποὺ τὸν βαραίνει γιὰ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν πρέπει ν' ἀρπαχθῇ ἀπραχτη ἀπὸ τὸν χρόνο, πηγάζει ἀπὸ τὸ συναίσθημα αὐτὸ τῆς αἰωνιότητας τῆς στιγμῆς. Γιὰ κάθε στιγμὴ ποὺ δὲν γεμίζεται μὲ τὸ πλήρωμα τοῦ παγκόσμιου λόγου, ποὺ δὲν μεταβάλλεται σὲ ἀπόφαση τῆς βουλήσεως, φέρνει βαρύτατη εύ-

θύνη ὁ πνευματικὸς ἀνθρωπος. «Ἡ ζωὴ εἶναι χρέος, ἔστω καὶ ἂν διαρκοῦσε μονάχα μιὰ στιγμή».

‘Ἡ συνείδηση αὐτὴ τοῦ χρέους βάζει τὴν ψυχὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου σὲ ἀκοίμητη ἔγνοια καὶ τῆς δίνει ἀλύγιστη ἔνταση. Κι’ ὅμως κάποτε εἶναι τόσο τὸ βάρος τοῦ χρέους ποὺ ὁ πνευματικὸς ἀνθρωπὸς ζητάει ἀνάπταση, ἥ καὶ φαίνεται πῶς λυγίζει ἡ ἀντοχὴ τῆς ψυχῆς του. Εἶναι ἡ δραματικότερη στιγμὴ τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πανίσχυρη προσωπικότητα, ἀν καὶ ἔχῃ μέσα της τὸν νόμο καὶ τὸν ωυθμὸν τῆς ζωῆς της, ἀν κι’ ἔξουσιάζῃ ἀπόλυτα τὸ χρέος της, ἐν τούτοις θάλεγε κανεὶς πῶς κάποτε, καὶ μάλιστα στὴν ἀκμὴ τῆς ὀριμότητας της καὶ τοῦ μεγάλου της πόνου — τὴν ὥρα ποὺ κρίνει τὴν τύχη τοῦ κόσμου — λυγίζει κάπως ἀπὸ τὸ βαρὺ τὸ χρέος ποὺ τῆς θέτει ἡ θεία μοῖρα, αἰσθάνεται κάποιο δέος γιὰ τὸν ἵδιο τὸν ἑαυτό της, καὶ γέρνει στοὺς κόλπους τῆς μυστικῆς δύναμης ποὺ συνέχει τὰ πάντα μὲ τὸν περίλυπο ἐκεῖνον λόγο στὰ χεῖλη, ποὺ ἐκφράζει ὅλη τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πνεύματος: «πάτερ παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ’ ἐμοῦ». Τὸ πάθος τῆς βουλήσεως κοπάζει κάπως, ἥ τιτανικὴ δρμητικότητα χαλαρώνεται, καὶ τὸ πνεῦμα ἀναπαύεται γιὰ μιὰ στιγμὴ μέσα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μυστικῆς, τῆς ἄφωνης μητέρας τοῦ παντός.

Τὸ χρέος ὅμως ἀγρυπνεῖ, ὅπως τ’ ἀκοίμητο φῶς τοῦ κόσμου. ‘Ο πνευματικὸς ἀνθρωπὸς, ποὺ ζήτησε γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴ γαλήνη μέσα στὴ μυστικότητα τοῦ μητρικοῦ κόλπου, τῆς φύσεως, ξαναδοκιμάζει τώρα τὸ χρέος στὴν ἀπόλυτη ἀπαιτητικότητα καὶ ἀναγκαιότητα του. Τὸ χρέος τὸν ἀναγκάζει νὰ φέρῃ τὸν παγκόσμιο λόγο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνιαῖο λόγο τῆς ιστορίας, νὰ φέρῃ γενικὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου μέσα στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐκεῖ νὰ θυσιάσῃ ὁ ἵδιος τὴν ἀπόλυτη αὐτονομία του καὶ νὰ συνυποταχθῇ μέσα στὴν ὅλότητα. Τὸν περιορίζει βέβαια τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ὑποταγῆς στὴν ὅλότητα, ἀλλὰ δὲν τὸν καταδυναστεύει πιά, γιατὶ ἡ ἐλευθερία του εἶναι τώρα θρεμμένη μὲ τὸν πανίσχυρο λόγο τοῦ ἀπολύτου. ‘Ο περιορισμὸς αὐτὸς ὅχι μόνον δὲν τοῦ εἶναι κίνδυνος ἀλλά, δσο παράδοξο κι’ ἀν φαίνεται, σημαίνει ἔνα νέο

άνοιγμα, ένα μεγάλωμα τῆς προσωπικότητας, γιατὶ ὁ περιορισμὸς αὐτός, ποὺ γίνεται ύστερα ἀπὸ τὴν γνώση τοῦ ἑνιαίου λόγου τῆς ἴστορίας, εἶναι τὸ ἀληθινὸν ἔπειρον μιὰ συγκεκριμένη κοινωνία, μονάχα μέσα σ' ἓνα ἀπτὸ ἴστορικὸ ἔδαφος συναντάει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τὰ προβλήματα καὶ τὰ χρέη ποὺ ἀν τὸ ἀκολουθήσῃ πρὸς ὅλες τὶς πλευρὲς θὰ ἔσται στὸ ἀπόλυτο.

Ἡ κοινωνία τοῦ εἶναι τώρα ὁ τόπος ὅπου ἔνσωματώνεται ὁ λόγος, τὸ στάδιο τῶν θετικῶν του ἀγώνων. Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἀναφέρει τὸ ἀπόλυτο στὴν συγκεκριμένη μορφὴ τῆς ἴστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ προσδιορίζει τοὺς σκοποὺς μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνίας μὲ τὸ ἀπόλυτο, ἀποχτῷ καὶ ὁ ἕδιος ἐμπράγματη σημασία, φθάνει στὸν ἴστορικὸ του προορισμό, γίνεται ὅργανο τῆς ἴστορικῆς ἰδέας. Τώρα περιορίζει ἀληθινὰ τὴν ὑποκειμενικότητά του, τώρα ποὺ ἀπλώνεται μ' ὅλη του τὴν ψυχὴ στὴν ἀντικειμενικότητα τῆς ὀλότητας, τώρα θέτει τὸ ἀθάνατο στοιχεῖο τῆς προσωπικότητας του. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πνευματικοῦ ἄνθρωπου ἀποχτῷ τώρα τὸ ἀληθινὸν πλήρωμά της. Μονάχα μέσα σὲ ἴστορικὰ δημιουργήματα, μονάχα μέσα στοὺς συγκεκριμένους σκοποὺς τῆς ἴστορίας καὶ τῆς κοινωνίας εἶναι δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ὑψωθῇ ἡ ἀτομικότητα ἀπὸ τὴν χρονικότητα της σὲ ὑπερπροσωπικοὺς σκοπούς. Ἐδῶ ἀποχτῷ συγκεκριμένο χαρακτῆρα καὶ γίνεται γνήσια ἡ ἐλευθερία τῆς προσωπικότητας.

Ποτὲ ὅμως οἱ ὑπερπροσωπικοὶ σκοποὶ τῆς κοινωνίας δὲν μετριῶνται μὲ τὰ μέτρα τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνικῆς μάζας, ποτὲ οἱ σκοποὶ τῆς κοινωνίας δὲν τίθενται ἀπὸ τὴν ἀδιαφοροποίητη μάζα. Ἡ μάζα εἶναι ἀπλῆ ὑλὴ τῆς κοινωνίας. Πραγματικὴ κοινωνία καὶ πραγματικὴ ἐλευθερία μέσα στὴν κοινωνία ὑπάρχει μονάχα ὅταν οἱ ὑπερπροσωπικοὶ σκοποὶ ἔχουν τὴν πολυμορφία, τὴν διαφοροποίηση καὶ τὴν ἱεραρχία ἐκείνη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ποιοτικὴ ἀνισότητα, — ὅχι βέβαια τὴν νομική, τὴν πολιτική, ἢ καὶ τὴν οἰκονομική — μεταξὺ τῶν

μελῶν μᾶς κοινωνίας. Η ποιοτική ἀνισότητα, ή ἡθική καὶ ἡ πνευματική, εἶναι ἡ προϋπόθεση κάθε ἀληθινῆς κοινωνίας.

Μόνον ἔκεī δπου προστατεύεται καὶ καλλιεργεῖται ἡ ποιοτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ δικαία κοινωνία. Κάθε ἄλλη μορφὴ κοινωνίας — καὶ ἀνάκομα καταργήτην νομική, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνισότητα — εἶναι ἀδικητική καὶ μάλιστα εἶναι περισσότερο ἀδικητικὴ τοὺς ποιοτικὰ ἀνώτερους.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τῆς ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς διαφορᾶς ἀναμεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἔπεισε καὶ ἀνάγκασε ὅ λους τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς ίστορίας ν' ἀποκρούουν τὴν κοινὴ δημοκρατικὴ ἰσότητα καὶ ν' ἀντιμάχωνται ὅλους ἔκείνους τοὺς λαοπλάνους πού, γιὰ νάχουν τὴν εὔνοια τῆς μάζας, τῆς ὑποσχεθῆκανε, ὅχι πραγματικὴ ἐλευθερία, ποὺ ἔξαγοράζεται μὲ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ χρέους ποὺ τίθεται στὸν ἀνθρώπῳ ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς ίστορίας, ἄλλὰ ἰσότητα ποιοτική. «Νομοθέτες καὶ ἐπαναστάτες, λέει ὁ Goethe, ποὺ ὑπόσχονται μαζὶ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερία εἶναι φαντασιοκόποι καὶ ἀγυρτες». Τὴν ἰσότητα μπορεῖ κάποιος νὰ σοῦ τὴν δώσῃ, ἐνῶ τὴν ἐλευθερία δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ σοῦ τὴν χαρίσῃ. Εἶναι ἀγαθὸ ποὺ κερδίζεται ὑστερα ἀπὸ μεγάλη ἐσωτερικὴ πάλη καὶ θυσία τοῦ ἑαυτοῦ σου. Η ἐλευθερία εἶναι χρέος καὶ ὅχι δικαίωμα.

Ἐκπληρωτὴς αὐτοῦ τοῦ χρέους εἶναι ὁ πνευματικὸς ἀνθρώπος· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι αὐτὸς ὁ ἀριστος τῆς κοινωνίας. Ως ποιὸ σημεῖο γονιμοποιεῖ ὁ πνευματικὸς ἀνθρώπος τὴν κοινωνία, μέσα σὲ πόσα μέλη τῆς κοινωνίας θρονιάζεται τὸ πνεῦμα του, τοῦτο δὲν ἔχει ἀπόλυτη σημασία. Απόλυτη σημασία ἔχει τὸ γεγονὸς ὃι ὑπάρχει ὁ πνευματικὸς ἀνθρώπος, γιατὶ μέσα του παίζεται τὸ δρᾶμα τῆς ίστορίας, μ' αὐτὸν προχωρεῖ τὸ πνεῦμα τῆς ίστορίας στὸ δρόμο του. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει ἔστω καὶ ἔνας ποὺ γίνεται πραγματικὸς μύστης τοῦ πνεύματος ποὺ διέπει ἔνα λαὸ εἶναι καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν λαὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὴ λεγόμενη γενικὴ μόρφωση ποὺ ἔγκαθιδρύει μέσα στὴν κοινωνία

τὴν μετριοκρατία. "Ενα συναίσθημα τοῦ Goethe, λέει δ Γυν-
dolf, εἶναι καὶ γιὰ τὴν ἴδια τύχη τοῦ λαοῦ σπουδαιότερο ἀπὸ ὅ-
λες τὶς πνευματικὲς ἐπιδημίες ποὺ τὸν μαστίζουν.

* * *

"Αν ὅμως μέσα στὴ κοινωνία βρίσκῃ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος τὸ στάδιο τῶν πρακτικῶν του ἀγώνων, ἢν ἐδῶ μέσα ἀπογτᾶ ὀριστικὴ μορφὴ ὁ λόγος του, τὴν πραγματικὴ ἀνάπαυση καὶ λύτρωση τὴν βρίσκει μονάχα ὅταν φθάσῃ στὴν σύνθεση τῶν ἀντιθέσεων, ἀμα καταλήξῃ στὴν coincidentia oppositorum in infinito.

Στὸ τρίτο αὐτὸ στάδιο τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, στὸ στάδιο τῆς ἀπόλυτης ἀκεραιότητας, δὲ ἔρως καὶ δὲ λόγος συνενώνονται μὲ τὸν μῦθο, ζοῦντε τώρα καὶ οἱ τρεῖς δυνάμεις ἀχώριστες μέσα στὴ ψυχή του. Παραδείγματα τέτοιας μεγάλης ζωῆς, ὅπου νὰ συσταθμίζωνται ἀρμονικὰ καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐκφραστικὲς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, εἶναι δὲ Φαῖδρος τοῦ Πλάτωνος καὶ δὲ Faust τοῦ Goethe. "Αν στὴν πρώτη ἔξορμηση ἐδέσποζε μέσα στὴ ψυχὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου δὲ ἔρως ὡς τιτανικὴ δρμητικότητα, ἀν ὕστερα στὸν «δεύτερον πλοῦν», δημοσιεύει δὲ Πλάτων, ὅταν δὲ πνευματικὸς ἀνθρωπος περιωρίστηκε μέσα στὴ κοινωνία, κυριαρχοῦσε μέσα του δὲ λόγος, τώρα, στὸ κορύφωμα τῆς ὀριμότητας, ἐμφανίζεται δὲ μῦθος. "Οχι ἔνα ἀπλὸ παραμύθι, δημοσιεύοντας οἱ ἀπλοῖκοι, ἀλλὰ ἐσώτατη ἐκφραστικὴ προσπάθεια τῆς ψυχῆς γιὰ τὰ μυστικὰ τὰ δικά της καὶ τοῦ σύμπαντος. Λόγος εἰκονικὸς καὶ χρονικὸς εἶναι δὲ μῦθος γιὰ τὸ ἀπόρρητα τοῦ κόσμου, ἀλλὰ συσταθμισμένος πρὸς τὸν ἀληθινό, τὸν ἐμπράγματο λόγο. Λόγος πλασματικὸς εἶναι δὲ μῦθος γιὰ τὴ μοῖρα τῆς ψυχῆς καὶ τὸ εἶναι τοῦ κόσμου πέρα ἀπὸ τὸν χρόνο, ἀλλὰ πρεπούμενος, ζυγισμένος ἀπὸ ψυχὴ πολύπλαθη καὶ μεστωμένη μέσα στὴ γνώση. 'Ο μῦθος εἶναι καρπὸς βαθειᾶς μυστικότητας κι' ἀνείπωτου πόνου τῆς ψυχῆς γιὰ τὴν τύχη της πέρα ἀπὸ τὸν χρόνο. Χρονικὸς συμβολισμὸς κάποιων ἀπορρήτων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ψυχῆς ποὺ τώρα, ὕστερα ἀπὸ τόσο μακρόχρονο πόνο, τῆς ἀποκαλύπτονται φα-

νερώτερα. Δὲν καταλνίγει ὅμως ποτὲ ὁ μῦθος τὸν λόγο, οὔτε κατασιγάζει ποτὲ τὸν ἔρωτα τῆς ψυχῆς. Ἐδελφώνεται μονάχα μᾶς τους καὶ σχηματίζουν κι' οἱ τρεῖς τὸν δλάκερο χορὸ τῆς ψυχῆς. Κι' ὅπως ὁ κύκλος ἀρχίζει παντοῦ ἔτσι καὶ στὸν κύκλο τῆς ψυχῆς ἀρχίζουν τώρα παντοῦ μᾶς ὁ ἔρωτς, ὁ λόγος καὶ ὁ μῦθος. Ἡ ὠμορφιὰ τῆς ζωῆς, ποὺ ἀρχίζει καὶ φέγγει πέρα ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινα πάθη, καταπραῦνει τὴν ψυχὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἐνσταλάζει στὴν ψυχὴ του τὸ μέτρο, τοῦ ρυθμοῦ εἰ τὴν ἀμέτρητη ἀρχικὰ ζωτικότητα του, τοῦ γαληνεύει τὸ ἀναταραγμένο στῆθος. Ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης ἡρεμεῖ μονάχα ἀφοῦ ἡ Διοτίμα τοῦ φανερώσει τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενο τοῦ ἔρωτος, τὸ ἀγέραστο κάλλος· διδιρυτὴς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναπταύεται ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες του μέσα στὶς πολιτεῖες τῆς Ἰουδαίας μονάχα ἀμα ἀτενίσει «τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ», ἡ τιτανικὴ ὁρμητικότητα τοῦ Goethe κατασιγάζεται μονάχα τὴν στιγμὴ ποὺ ἀτενίζει τὸν οὐρανὸ τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν κλασικὴ τέχνη καὶ βλέπει μὲ τὰ μάτια του πὼς καὶ θεοὶ ἀκόμα μποροῦν νὰ ζήσουν σὲ τοῦτον τὸν κόσμο.

Μέσα στὸ νοῦ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου κάποια τέτοια μεγάλη ὥρα συγχωνεύεται τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ὑπάρχει μονάχα παρόν. Ὁ νοῦς ἀποχτῷ συνθετικὴ συνόραση αὐτῶν τῶν ρηγμάτων τῆς ζωῆς· βλέπει μονομιᾶς τὴν ἴδεα τοῦ κόσμου στὴν ἐξέλιξη της. Ἄν πρὸν, δταν ἐδέχονταν τὰ πρῶτα φωτίσματα, ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐρίχνονταν μέσα στὸ χάσμα μεταξὺ ἴδεας καὶ πραγματικότητας· Ἄν πρὸν ἡ ἴδια του ἡ παρουσία ἔχωριζε τὸν κόσμο σὲ εἶναι καὶ σὲ πρέπει· Ἄν πρὸν ἦταν ὁ ἴδιος ἡ τραγικὴ ἐνσάρκωση τοῦ χωρισμοῦ τοῦ κόσμου σὲ ἴδεα καὶ σὲ πραγματικότητα, τώρα ἀγκαλιάζει καὶ τὴν πραγματικότητα μὲ τὸ νόημα τῆς ἴδεας, βαφτίζει τὰ πράγματα μέσα στὴν ζωὴ τῆς ἴδεας. Τώρα γίνονται μέσα του δλα, καὶ τὰ εύτελη καὶ τὰ πρόσκαιρα, σύμβολα τῆς ἴδεας, ἡ τὰ βλέπει δλα ὡς κομμάτια τῆς τραγικὰ διαμελισμένης ἴδεας τοῦ κόσμου. Ἄν πρὸν, δταν ἀρχίζε νὰ λάμπῃ μέσα του ἡ ἴδεα, ὁ κόσμος τοῦ φαίνονταν πολὺ κάτω ἀπὸ τὸ πρέπει, τώρα τὸν βλέπει ὡς ἕνα κείμενο ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ διαβάσῃ καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ μὲ τὴ γλῶσσα τῆς ἴδε-

ας. "Αν πρὸν ἔχωριζε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἰδέα, τὰ περιφρονοῦσε γιὰ τὴν ἀπόσταση των ἀπὸ τὴν ἰδέα καὶ μὲ τὴν τιτανική του δρμὴ τὰ συνέθλιβε μέσα στὸ λογισμό του, τώρα ζητάει νὰ τ' ἀνεβάσῃ πρὸς τὴν ἰδέα, τ' ἀναγκάζει ν' ἀνεβοῦν. "Αν πρὸν ἡ αὐτάρκειά του ἦταν ἀρνητική, καὶ ἀντι-θετική κι' ἔξοῦσε μὲ τὴν δργὴ τοῦ τιτᾶνος κατὰ τοῦ κόσμου, τώρα δὲ πνευματικὸς ἀνθρωπὸς ἀποχτὰς αὐτάρκεια θετική. «Αὐτὸς αὐτῷ αὐτάρκης πρὸς τὸ εὖ ζῆν καὶ διαφερόντως τῶν ἄλλων, ἥκιστα ἐτέρων προθύειται». Ισορροπεῖ μέσα στὰ πράγματα, φωτισμένος ἀληθινὰ ἀπὸ τὴν ἰδέα. "Οταν δὲ πνευματικὸς ἀνθρωπὸς φθάσῃ στὴν ἀποκατάσταση τῶν πάντων μέσα του, στὴν σύνθεση τῆς ἴστορίας καὶ τῆς φύσεως, ὅταν δὲ ἑαυτός του ὡς ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ δύντοτητα συμπέσῃ μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ κόσμου, — ἀδιάφορο ἂν εἴναι ἴστορία ἡ φύση — τότε τὸ ἐν γίνεται πᾶν, ἡ ἀτομικότητα συγχωνεύεται μὲ τὴν γενικότητα, κλείνεται τὸ γάσμα ποὺ ἀνοιξεὶ ὁ ἕδιος πρὸν, αἱρεται ἡ ἀπόσταση τοῦ ἐνδός ἀπὸ τὸ πᾶν. «⁷ Ήν δὲ ἐν καὶ αὐτὸς διαφορὰν ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν πρὸς ἑαυτὸν ἔχων οὔτε κατὰ τἄλλα. 'Άλλ' ὥσπερ ἀρπαχθεὶς ἡ ἐνθουσιάσας ἡσυχῇ ἐν ἐρήμῳ καταστάσει γεγένηται ἀτρεμεῖ τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ οὐδαμοῦ ἀποκλίνων, οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν στρεφόμενος, ἐστὼς πάντη καὶ οἶον στάσις γενόμενος».

'Η συνόραση δὲν τῶν ἀντιθέσεων μέσα του, ἡ οὐσιαστικὴ συναίρεση των καὶ ἡ συνείδηση αὐτοῦ τοῦ μεγάλου πνευματικοῦ γεγονότος εἴναι ἐκεῖνο ποὺ στὴ ζωὴ καλεῖται θρησκεία. Θρησκεία ἔχει μονάχα ἐκεῖνος ποὺ κατώρθωσε νὰ ἀρῃ τὴν ἀντιθεση του πρὸς τὸ πᾶν, ἐκεῖνος πού, ἀφοῦ ὑψωθεῖ, θὰ συνταυτίσῃ τὸν ἑαυτό του μὲ τὸ πᾶν, μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου.

Γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἀληθινὰ πνευματικὸς ἀνθρωπὸς χωρὶς αὐτὸ τὸ μεγάλο συναίσθημα. Αὐτὸ εἴναι ἡ πηγὴ κάμης ἀληθινῆς δημιουργίας, καί, δπως λέει ὁ Goethe, «δὲν ὑπάρχει ἀληθινὰ μεγάλη ἐποχὴ μέσα στὴν ἴστορία, χωρὶς νάχῃ τὸ ρίζωμά της μέσα στὴν θρησκευτικότητα».

'Η σύνθεση ἴστορίας καὶ φύσεως, ἐκείνου ποὺ εἴναι

γέννημα τοῦ πόνου τοῦ ἀνθρώπου κι' ἐκείνου ποὺ εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀπόσωπου πόνου τῆς φύσεως, εἴναι δ σκοπὸς δ τελικὸς τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἐν δσῳ ἡ φύση μένει ἀλέναγτι στὴν ἴστορία ώς κάτι ἀκατανόητο, ἀντίθετο πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ πνεύματος, δὲν ἡρεμεῖ πραγματικὰ ἡ συνείδηση τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἐν δσῳ ἡ ἴστορία, ώς ἀνθρώπινος πόνος, εἶναι ἀσχετη μὲ τὴ φυσικὴ κοσμογονία, μὲ τὸν βαθύτερο ἀπόσωπο λόγο τῆς φύσεως, ἔνα βαθύτατο χάσμα διχάζει τὴ ζωὴ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου.

Ο διχασμὸς αὐτὸς γίνεται τραγικὸς στὰ πνεύματα ἐκεῖνα ποὺ δὲν κατορθώνουν νὰ φθάσουν στὴ σύνθεση τοῦ λόγου τοῦ κόσμου, νὰ συνενώσουν τὴν ἴστορία καὶ τὴ φύση μέσα σὲ μιὰ ἀνάτερη ἐποπτεία τῆς ζωῆς καὶ παραδέρνουν πάντα μέσα στὸν ἀνυπέρβλητο ἀγῶνα. Ο πνευματικὸς ἀνθρωπος, ἀν δὲν ἔχῃ τὴ τύχη νὰ φθάσῃ στὴ σύνθεση αὐτὴ τῶν ἀντιθέσεων, εἶναι ἔνα τραγικὸ πλᾶσμα, σπαράσσει μέσα στὸν διχασμὸ καὶ τὶς περισσότερες φορὲς συντρίβεται. Τυπικὰ παραδείγματα δ Kleist, δ Hölderlin καὶ αὐτὸς ἀκόμα δ Nietzsche. Τουναντίον ὅταν δ πνευματικὸς ἀνθρωπος φθάσῃ στὴ σύνθεση ἴστορίας καὶ φύσεως, στὴν ὑπερβατικὴ συνόραση τῶν δυὸς αὐτῶν τρόπων τοῦ εἶναι, τότε καρπίζει ἡ ψυχή του καὶ δ νοῦς του ἀπόλυτα. Τὸ κάρπισμα τοῦτο σημαίνει καὶ ἀπόλυτη λύτρωση.

Εἶναι δμως βαρύτατη πλάνη νὰ πιστεύῃ κανεὶς πὼς δ πνευματικὸς ἀνθρωπος φθάνει στὴ σύνθεση ἴστορίας καὶ φύσεως μονομιᾶς. Ο ἀμέτρητος πόνος εἶναι δ δρόμος ποὺ τὸν δδηγεῖ σ' αὐτὴ τὴ σύνθεση. Καταγίνεται μὲ ἀφάνταστη ὑπομονὴ στὰ μικρά, στὰ κομμάτια τῆς ζωῆς, δ πνευματικὸς ἀνθρωπος ώς ποὺ ν' ἀστράψῃ μέσα του τὸ φῶς ποὺ τὰ ἐνώνει δλα. Σβύνει τὸ φῶς ποὺ ἀστραφει καὶ πάλι δλα ἔαναγίνονται μέσα του κομμάτια. Ξαναρχίζει τὴ σκληρὴ δουλειὰ μὲ τὰ κομμάτια ώς ποὺ κάποτε ἔαναστραφτει τὸ φῶς. Η σύνθεση γίνεται τώρα μέσα του ἀρτιώτερη. Τὸ ἀστραμα γίνεται καὶ ἔαναγίνεται μέσα του ἐν δσῳ δ πνευματικὸς ἀνθρωπος ἀνεβαίνει τὸν ἀνήφορο τῆς ζωῆς.

Τοῦ φέγγει γιὰ μὰ στιγμή, βλέπει τὴν κορυφὴ καὶ πάλι χάνεται τὸ φῶς.

Αὕτη εἶναι ἡ διαλεκτικὴ τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου, ὡς ποῦ στὸ τέλος ἀνάβει μέσα τοῦ τὸ φῶς τὸ ἀκοίμητο καὶ ἀνείπωτο. «ὅτὸν γὰρ οὐδαμῶς ἔστιν ὡς ὅλλα μαθήματα, ὅλλ' ἐκ πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἔξαιρην οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἔξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἔαυτὸ ἥδη τψέφει». Στὴν σύνθεση τούτη τὴν ἀνείπωτη ἡ ἀτομικότητα χάνει δριστικὰ τὴν πεπερασμένη τῆς σημασία καὶ γίνεται συγχεκριμένη μορφὴ τοῦ ἀπολύτου, γίνεται κεντρικὸ σημεῖο ἀπόλυτης μνήμης τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Τώρα ἀποχτᾷ ἡ ζωὴ ὡς πνεῦμα, ὡς λόγος, τὴν καθολική τῆς συνόραση, βλέπει ἀπόλυτα τὸν ἔαυτό της. Ἡ χρονικότητα χάνεται, τὸ κομμάτιασμα μέσα στὸ χρόνο παύει, γιατὶ ὁ χρόνος εἶναι τώρα ὁ ἕδιος μὲ τὸν λόγο τῆς ζωῆς, ὁ πόνος τῆς ζωῆς εἶναι τώρα ὁ ἕδιος μὲ τὸν καρπὸ τῆς ζωῆς.
